

Зміст

Присвята

6

Книга перша

Західні континенти

9

Книга друга

Уральська війна

56

Книга третя

Мардук

109

Книга четверта

Ошуканці

178

Книга п'ята

Втеча з міст

265

Книга шоста

Ісландія

339

Книга сьома

Розмерзання Гренландії

392

Книга восьма

Велетні

466

Книга дев'ята

Венаска

526

Присвята

Що діється зі мною, коли я розповідаю про тебе? У мене таке відчуття, ніби я не повинен казати про тебе жодного слова, ба більше, не повинен навіть виразно думати про тебе. Я звертаюся до тебе на «ти», наче ти якась істота, тварина рослина камінь, як і я. В цьому я вже вбачаю свою безпорадність і марність кожного слова. Я не наважуюся підступати ближче до вас, ви страхітливі, страхітливе гнало мене по світу, туди, де я тепер і який я. Я лише гральна карта, що плаває на воді. Ви тисячоіменні безіменні підносите мене, ворухите, несете, розтираєте.

Я вже багато написав. Але я тільки ходив навколо вас. Я перелякано відступив від вас. У моєму смиренні перед вами був страх перед паралічем і запамороченням. Признаюсь, я завжди зберігав вас як до чогось моторошного в темному закутку свого серця. Там я ховав вас, зачинивши двері.

А тепер я говорю — я не хочу казати «ти» і «ви» — про нього, тисячоногого, тисячорукого, тисячоголового. Про того, хто є свистючим вітром. Хто горить у вогні і здіймається вгору гарячими синюватими білими червоними омахами. Хто холодний і теплий, спалахує блискавками, нагромаджує хмари, проливає води, намагнічує розмагнічує. Хто таїться у тваринах, ворухить їхніми розкосими очима праворуч і ліворуч на козулю, на яку стрибають, яку хапають, хто розтуляє і стуляє щелепи. Про того, хто лякає козулю. Про її кров, яка тече і яку п'ють інші тварини. Про стиснену істоту, що дихає в камінні тканинах газах, димить, розчиняється, пов'язується, розпорошується. Завжди новий подих і дим. Завжди нове тріскотіння, танення, розпорошення.

Щохвилини якась зміна. Тут, де я пишу, на папері, в текучому чорнилі, у світлі дня, що падає на білий хрусткий папір. Як той папір вигинається, кидаючи зморшки під перо! Як гнеться і тягнеться перо! Моя рука, що веде його, мандрує зліва направо, потім, від кінця рядка, знову наліво. Я чую, щось затискає пальці: це нерви, їх обмиває кров. Кров пробігає крізь пальці, крізь усі пальці, крізь долоні, обидві долоні, крізь руки, груди, все тіло, його шкіру м'язи нутрощі, в усі поверхні закутки ніші. Ось як багато тут змін. А я тільки індивід, крихітна частинка простору. На моєму столі, де на білій скатертині в'януть три жовті тюльпани, кожен їхній листочок незмірно багатий. Поряд лежать зелені листки глоду. Внизу на моріжку мати-й-мачуха незабудки фіалки. Травень. Я не рахував, скільки дерев, квітів і трав росте в парках. У кожному листочку стеблі корінчику щосекунди відбувається що-небудь.

Там працює тисячоіменне. Воно там.

Співають дрозди, дзвенять гримлять рейки: це воно.

Тиша, наповнена рухом, якого я не чую і про який усе-таки знаю, що він відбувається: це воно. Тисячоіменне. Те, що невпинно обертається крутиться підноситься падає схрещується.

Я виходжу на м'яку, хистку землю на пласкому краю озера Шлахтензе. По той бік столи стільці «Старої рибальської хатини». Туман над водою і очеретом. Я йду по дну повітря. Замкнений теперішньої миті з міріадами речей у цьому закутку світу. Ми всі разом становимо цей світ: м'яка земля очерет озеро стільці столи рибальської хатини, коропи у воді, комарі над нею, птахи в садах вілл Целендорфа, зозулине кукання трави пісок сонячне сяйво хмари рибалки вудки гачки наживка дитячий спів тепло електрична напруга повітря. Як сліпуче шаліє вгорі сонце! Хто це? Які маси зорі шаліють поряд із ним, я не бачу.

Темна гримуча бурхлива могутність. Її темні несамовиті пов'язані, її лагідні милі гарні, що й уявити собі несила, важкі, що й витримати годі, нестримні сили.

Тремкий чіпкий миготливий тисячоногий тисячодухий тисячоголовий.

Що ви збираєтеся робити зі мною? Хто я у вас? Я маю розповідати про вас так, як відчуваю. Адже хтозна, як довго я ще житиму.

Я не хочу йти з цього життя, не розтуливши вуст для розповіді про те, що я раніше відчував зі страхом, а тепер спокійно, прислухаючись і здогадуючись.

Книга перша

Західні континенти

Серед живих уже не було нікого з тих, хто пережив війну, яку назвали світовою. Зійшли в могилу молодики, які повернулися з бойовищ, оселилися в будинках, що їх лишили полеглі, їздили в їхніх автомобілях, працювали на їхніх посадах, користалися перемогою, переживали поразку. Зійшли в могилу юні дівчата, що ходили по вулицях такі стрункі та сяйливі, наче в Європі ніколи не було війни між чоловіками. Зійшли в могилу діти тих чоловіків і жінок, діти, що вирости, будували неподалік від будинків, які дісталися ще їхнім батькам-матерям, і залюднили фабрики, що їх спорудили й лишили полеглі.

Покоління за поколінням було немов стерте стіною, яка повільно насувалася. Вони подалися в темні оселі, що їх підготували стихії. Позаду них підіймалися вже нові покоління, випливали з відкритих шлюзів у полишений світ.

Юні та сяйливі дівчата завжди знову з'являлися. Та й молодики з лискучим, зачесаним назад волоссям, жвавими очима, свіжими вустами і щоками, які охоче всміхалися. На алеях старі з ціпками і порожніми поглядами, а також крихітні створіння в білих пелюшках, зморшкуватими пальчиками вони хапали себе за рожеві личка, раз по раз кліпаючи очима. На небі пересувалося спокійне яскраве світло, що вранці з'являлося, а увечері зникало. Земля оберталася і вдень, і вночі. Несла на собі континенти моря гори річки. Рік у рік наставали нове літо і нова зима. Земля виганяла вгору ліси, ті падали, а

земля породжувала нові. На кілька днів лагідно випускала метеликів. Риби земні тварини птахи мурахи жуки равлики росли й розпадалися.

Люди, належні до західних народів, лишили своїм нащадкам залізо машини, електрику, невидимі й дуже активні випромінювання, обрахунки незліченних сил природи. Люди мали страхітливо могутні апарати. Нові люди, вступаючи в життя, раділи завданням, які стояли перед ними. Їм було байдуже, що їхній шлях визначено наперед, вони не могли зійти з того шляху. Машини і апарати, задля удосконалення яких створили найблискупчіші й найбагатші осередки освіти і які затьмарили інші науки, що стали банальні, несерйозні й жалюгідні, були аспіраторами, що від сторіччя до сторіччя, а зрештою від десятиріччя до десятиріччя нарощували свою потужність.

Оскільки ті апарати і пристрої стояли всюди, щедро породжуючи достаток, люди були змушені возити їх по різних країнах. Винаходи були чарівними істотами, що випорскували людям із рук і тягнули їх за собою. Люди відчували, що їхня воля мов тікає від них.

Навколо Європи і Америки лежали країни, яким довелося показати могутність апаратів, це сталося так, немов закоханий, сяючи, повів по вулицях свою милу кохану. Кожен зачудований погляд радісно озивався в його серці; він іде поряд із нею, тримає її за руку, вона сором'язливо поглядає на нього, а він гордо позирає на всі боки. Апарати посунули на східний і південний континенти. Атмосферні вітри текли навколо земної кулі, линули від теплих до холодних земель, здіймалися вгору, плинули на висотах. Вітри віяли, полишаючи теплу зону, на південь і на північ, а Земля, обертаючись, відхиляла їх убік. Могутні морські течії пронизували однорідну воду. Моря неподалік від берегів поділяли регулярні широкі смуги, паралельні лінії берега: хвилі, почавши страхітливий рух, невпинно котяться з далечини, одноманітний їхній шлях, розбиваються вони об берег. Людським апаратам ніхто не визначав наперед, куди вони мають прямувати. Летючі люди пронизували кожне те-

пле і холодне повітря, прагнули плисти над землею на схід чи захід або повільно ширяти над тропічними землями в штильовій зоні. Танкери підводні човни протинали зі свистом кожні води, наче скальпель у руці хірурга, що ріже судини. Люди сунули в просторі землекраї, на вершини і в низини, де були гарячі й холодні місцевості, що їх називають Азією. Зодягнені в хутра кочові вогули остяки якути тунгуси перелякано і зневажливо сахалися від них. Жовті народи — китайці японці — не боронилися, а забирали з їхніх рук апарати.

Бліді й гнані залізом чоловіки та жінки спрямували свої погляди на Африку. Прадавній і досі заблуканий у мріях континент. По синьо-зеленій поверхні Середземного моря линули туди з півночі, мов набої, кораблі білих народів. Гори на краю того континенту легкі люди перелетіли. Незграбний земний колос розтягся на сімдесят градусів широти.

На березі Середземного моря стояли рештки дрібних арабських поселень, де жили розбійники, виродки та неприборкані, то були притулки північних злочинців, осередки боротьби проти суспільства, що охопило всю землю, та його задушливої безпеки, а також проти стада паразитів на кшталт поліцаїв та суддів, які шпигували за не захищеними суспільством людьми, щоб експлуатувати їх. Ті африканці засичали, немов гадюки. З проваль плачу навколо затоки Великий Сирт, із Тарабулуса Лебди і Місрати, що занепали, як і давні вавилонські та єгипетські міста, піднялися незліченні чоловіки та жінки, які протягом багатьох сторіч кололи і мордували європейського бика. Понад ними білі чоловіки та жінки в невеликих літальних апаратах мчали через гори на краю континенту у велику гарячу пустелю.

Пустеля, ця могутня істота, простягалася на п'ятнадцять градусів широти, захована за гірськими хребтами від Марокко до Тунісу, від Мавританії і стежок брунатних туарегів аж до давніх пасовиськ берберського племені аулад соліман. Пустеля, приростаючи прибережними терасами, простягалася з рівнинами, гірськими масивами і дюнами сіра та біла під сонцем,

що мало не лягало на неї. Там чергувалися всіяні рінню та грубим піском поверхні й кам'яністі пустощі. Вітер сточував голі розпечені пагорби, вигладжував піском скелі, спека рвала руйнувала скелі. Бурі та смерчі гризли й перетирали. Прадавні гори Землі повільно розпадалися. Над масою жовтих і білих летючих пісків здіймалися чорні пагорби та скелі. Поряд із кам'янистим плато Гамада-ель-Хамра тяглися серири — кам'яні моря розбитих оплавлених поточених уламків. Виростали вапняки, що ховалися в чорних розтертих пісковиках, а все, що стало піском, уляглося в дюнах. Постали Тибесті, дикі гори, розтягшись на півдні на два градуси широти: темні масиви, що громадились вище і вище, порожні та голі. З прямовисних стін сівся струмував гнаний гарячим подихом синюватий зелений білий вапняковий пісок. Величезні брили відколювались і повільно сповзали з гір, мов скелетів, пагорби вирівнювались і розсувались, формуючи кам'яністі поверхні з хиткими стовпами і колонами. Шістсот безлюдних кілометрів кам'янистих пустель із заходу на схід — оце і є Гамада-ель-Хамра, і земля там належить тільки вітру та сонцю, і вітер понад нею розносить дрібненький пісок. На двісті мертвих кілометрів простягається цей край і на південь. Далі на південний схід простираються безводні рівнини. Це Феццан. На голих вапнякових рівнинах між чорними горами Тибесті жили тубу. Жили з несамовитим вітром, що мчав вихорами над плато їхнього краю, жили під сіро-жовтими піщаними смерчами, які неслися над рівнинами. З висушеної землі пнулися голчасті кущі тамариску та акації, розлогі дерева. Вкрай рідко пробивається на поверхню каламутна вода, живлячи будяки, терни, траву еспарто. Серед розпорошених поодиноких зелених насаджень стоять фінікові пальми: ця струнка і гарна рослина глибоко пускає своє всмоктувальне коріння у вологий ґрунт і похитує на високому стовбурі кущавою кроною. Пустельні тубу мали зграбні худі тіла, темно-жовту шкіру, звислі пласкі носи, товсті губи, а їхні очі дивилися нещиро й підступно, на відміну від карликових племен лісу вони не прикипали до вас очі-

ма. В темних сорочках, у темних хустках, що прикривали рот і ніс, зі шкіряними торбинками з чарами на тюрбані шиї руці вони ходили з верблюдами від криниці до криниці. Харчувалися тубу верблюжим молоком та фініками, від яких їхні зуби ставали бурими пеньками. Шкіра в них на підосвах так роговіла, що вони могли бігати по ріні й розпечених сланцях. Знаходячи вибілені верблюжі кістки, вони розтирали їх, а потім змішували той порошок із кров'ю, націджуючи її з жили верблюда, поки утворювалося своєрідне тісто, і насичувались ним. Товкли камінням шкіряні смужки, якими були обплетені ножі, розрізали й варили їх, потім їли. Вночі піщані буревії мовчать. Коли на темному чистому небі проступало сьайливе світло, а великий місяць уповні ще плив у срібному ефірі, тубу мовчки підводилися, виходячи із затінку скель, бурмотіли фатіху, першу суру Корану, і мовчки йшли, неприкриті, далі. Туареги, як і вони, жили на просторах Західної пустелі: худі, недовірливі люди з двозубими короткими дротиками і списами.

Над хвилями і гірськими хребтами пустелі з'явилися літаки з білими людьми. Із таборів кочовиків прибульці силоміць забирали із собою перелякану молодь, а через кілька годин висаджували її коло племені, що падало ниць. Тубу дозволили їм переночувати у себе. Та коли місяць розлив біле світло над краєм, бронзовошкірі чоловіки лягли в затінку перед наметами чужинців, підняли нечутно стіни, метнули списи. Та вони навряд чи п'ядь пролетіли у пільмі. На превеликий жах тедів, залізні вістря відскочили, наче від стіни, і довгі ратища, завібрувавши, впали назад. А коли всередині коло сонних людей ніщо не ворухнулося, кочовики, прикрившись і зігнувшись, підкралися до табору чужинців із пістолетами в руках, отриманими від них у подарунок, а самі були в червоних фесках, синьо-чорних африканських сорочках і штанах, із синьо-чорними хустками для рота і носа. Що ближче вони підступали до чужинців, то тяжчала зброя в їхніх руках. Кочовики мусили із силою пропихати пістолети вперед, які немов боялися наблизитись до своїх колишніх власників. А коли зве-

дений спусковий гачок опускався і з тріскотом спалахував порох, вибухові гази лише трішки просували кулю по цівці вперед, потім куля подавалася назад, цівка з тріскотом вибухала, розриваючи напасникам руки. Чужинці спокійно попідводилися. Пристібнули міцніше на грудях шкіряні скриньки із зарядом, що відштовхував залізо, перев'язали поранених, промовляли до напасників, які зарилися перед ними в пісок, і до тих, що без руху лежали в засідці в чорному затінку тамарисків.

Над племенами, які з верблюдами блукали від однієї високої криниці до іншої, опускалися летючі чужинці, клали перед ними наповнені водою міхи. Неспокій нетерпіння опанували племена від Великого Сирту аж до озера Чад. Дедали більше чоловіків і зграбних жінок поглядали благально на білих летючих людей і зникали разом із ними. Старі сиділи в таборах і серед фінікових пальм, відчували гнів ненависті смуток безсилля. Племена на південному краї гір Тибесті кинули свої городи та фініки напризволяще, втекли в пустелю, коли підступили білі, шматували міхи з водою, що їх скидали чужі чарівники, мчали, ненавистю гнані, вперед. Годі було перешкодити розпаду під впливом принад європейців. Феццан, Гамада-ель-Мурзук, західне кам'янисте плато пустелі, позбулися брунатних сухих людей, яких були породили. Вони полетіли повітрям, служили білим господарям, стали слугами таємничої вигадливої мудрості, чарівної сутності, що в холодних вологих краях оселилася. Справжніх синів пустелі закинули в теплі прибережні землекраї Середземного моря, на Сицилію, в Південну Італію, Іспанію і на Балкани. Чимало, тужачи за свободою, втекли назад, приїхали, вже нездатні любити давні звичаї, так само нездатні перейняти нові, й поставили перед зневагою своїх племен, що постійно танули.

Велика пустеля, незворушна, німа, з кам'янистими рівнинами, всіяними рінню долинами, дюнами та високими плато, содовими озерами і зеленими оазами тягнулася через гарячий континент від прибережних терас до озера Чад, з якого пили воду слони, поблизу якого стрибають антилопи, літали пелікани.

Занепокоїлася людність Судану: вангела ашанті со-
кото феллата, і Конго: мантема уруа, а також на півдні
коло озера Танґаньїка. Цього разу їм не давали барвистих
тканин скляних намист і не брали у них слонову
кістку каучук. Народи не згуртувалися, коли серед них
з'явилися північні чоловіки та жінки. Найдовше проіс-
нували лісові народи: плем'я акка та інші пігмеї. Цих
бурих, мов кава, лісових кобольдів із глибоко посадже-
ними роздратованими очима, великими круглими голо-
вами, мавпячими гримасами, отих ненависних полохли-
вих карликів, винищили невдовзі їхні сусіди монбуту,
а якщо вони покидали рідні місця, ті рушали вслід за
ними і вбивали їх. Криві шаблі списи вістря стріл із жо-
лобками для крові луки з тростини — темношкірі люди
швидко відмовилися від них. Не було жодного сенсу
братися за стару зброю, білі пропонували могутнішу та
зручнішу. Білі не тільки приносили зброю, а й всідалися
поміж темних чоловіків і жінок, показували, як видо-
бувати небезпечні сили із землі та повітря, як можна
збільшувати і збагачувати їх. Чорношкірі та смагляво-
шкірі нічого так не бажали, як здобути нові набої, гази,
оборонні щити і протигази. Вони мали набої, а отже, й
перевагу над сусідами, і нападали спершу від Гвіней-
ського узбережжя: плем'я йоруба і племена Беніну —
на західних ашанті, плем'я мандинго — на племена, що
жили в районі плато Фута-Джаллон, та гірські народи
верхнього Нігеру, макуа з Мозамбіку — на край Газа,
землі матабеле, райони Лобісу, Уембу, плем'я батонга.
Розселяючись унаслідок війни, вони відмовилися від
дерев'яних клунь і круглих хатин із глини та акаціє-
вого гілля солом'яних покрівель. Нездоланно утверджу-
валися залізні скляні швидко розбірні житла північних
країв. Люди прагнули дізнатись, як їх будують, щоб бу-
дувати нові й покоряти далекі племена. На західному
узбережжі, середньому Нігері, озері Танґаньїка, в Сене-
галі, де виникли міцні негритянські держави, почалися
перші гірничі роботи на нерозвіданій землі, керували
ними войовничі тубільці. Знищували плем'я за плем'ям.
Болісна багата краса і щедра родючість земель прова-

дили ненастанну боротьбу з честолюбством людей, за якими стояли дивовижні апарати північан. Там постали величезні тубільні царства, які швидко, немов тамтешня рослинність, розросталися, загарбували інші держави й розпадалися.

Держави занепадали і зміцнювалися, прилітали й утверджувалися нові загони гордовитих білих людей, винахідників та відкривачів, господарів сил, віддавали свої витвори й самі розчинялися серед лихоманок і спеки тамтешнього краю. Натомість брунатним, чорним і сіро-брунатним кортіло дістатися до джерел тих сил, і вони тиснулися на північ. Саме тієї пори залізні білі племена спіткала дивна доля: їхня народжуваність падала. Поки їхній мозок линув до дедалі блискучіших досягнень, усихало коріння. Протягом десятиліть кількість дітей у європейських народів рівномірно зменшувалася. Годі було дізнатися, що стало причиною: чи то контакт із недавно винайденими променистими і газоподібними матеріалами, чи то харчування дуже збудливими і подразливими штучними продуктами, нові наркотичні та п'янкі речовини. Натомість дедалі плодючішими ставали кольорові народи, які пожадливо линули до осяйних центрів, просякнуті потом чоловіки та жінки з блискучими меланхолійними очима, що з'явилися як підлегли та слуги, а за кілька поколінь заповнили собою геть усе.

Заводії, мов зграя демонів, пронизали континенти Африку обидві Америки Європу. То були чоловіки і жінки, що спокушали людей, пропонуючи їм різні речі: подразнювали, спокушали і нацьковували одне на одного. Люди були дедалі ширшим пучком, піщаною кучугурою потреб, на яку заводії навівали новий пісок. Люди, аж тремтячи від збудження, були мов нагріте над вогнем повітря. З усіх великих містоземлекраїв навсібіч розходилися чоловіки та жінки, спостерігали й приносили речі радощі лестощі насолоду лагідність. Люди бачили, що життя в містах і на вільних землях змінюється. Заводії тримали гру в своїх руках, лише починали рух, а потім уже напірали під'юджені, криком вимагали сво-

го сп'яніння. Попередні покоління задовольнялися тим, що їх годували одягали зігрівали помірковано розважали. Але люди коло апаратів розуміли, що цього замало. Західні люди бажали багато, їм доводилося давати ще більше.

Поширювалися новини. В містокраях стояли штучні дивовижні апарати, які повідомляли в усі інші населені пункти, чим переймаються тут люди, що вони кажуть одне одному, як вони змінили свої пристрої, що в них привертає до себе увагу. Телекартини передавали далі образи людей і предметів. Стимул, що виникав унаслідок передачі, був мов пожежа, яка вогненними іскорками запалювала цілий квартал, усе місто. В далеких землях, у горах, на берегах бурхливих потоків, у тропічних, налитих спекою степах, де кишіло тваринами, жили люди, племена, заспокоєні в собі. До них долинали стимул слово постать. Перед ними поставали картини, знай підступали до них, закликали їх. Щоб вони відійшли від води, втекли від спеки, яка заколисує. Мов лопата під купу каміння, що лежить на землі й вкрилося мохом, збудження скреготливо заповзало під людей, зрушувало їх з місця, розпорошувало.

Давні політичні держави ще зберігали свої назви. Як змінювалися, змішуючись, кольори шкіри та обличчя арабські єгипетські негритянські, а мови злилися, ставши загальнопоширеним суржилом, у якому поєднувалися північні й південні впливи, так і держави втратили свій давній суворий характер. Одна майже однорідна людська маса населяла територію від Християнії до Мадрида й Константинополя. Як і в мовній сфері, тут подекуди переважав місцевий вплив.

Протягом двох нових сторіч західна сукупність народів мало-помалу опинилася під владою Лондонсько-Новоїоркської імперії. В тій англосаксонській імперії повільно змішувалися між собою течії темних сірих чорних брунатних білих людей. А потім органи політичної влади прогнили. Нагромаджувалися апарати та винаходи, зростало загальне багатство. Майже кожна ді-

яльність стала легшою і скоротилася в часі. А водночас проступила й властива тому періоду людства небезпека, ставши незмірною протягом наступних сторіч. Апарати потребували небагато людей. Війна попередніх часів споживала зайве населення, а тепер можна було підтримувати людей у русі тільки щоразу новими винаходами, які приводили до зникнення давніх промислових галузей, створення нових. У період розслаблення, коли люди жили завдяки відкриттям минулих десятиріч і безперешкодно експлуатували їх, зародилася перша велика, але не гучна катастрофа. Власники витворів та винаходів, яким припливало багатство, спершу подовжили, прагнучи стримувати людей, години праці, додали проміжні роботи, ба навіть зупиняли важливі машини, щоб створити робочі місця. Для нагляду і обрахунків створили величезну бюрократію, яка купалася в розкошах. Але всіх цих судомних, продиктованих страхом і безпорадних заходів було мало. Заводи майже зупинялися, зате ще могутнішим став потік людей, які зосереджувалися в містах. Розпорядники апаратів уже не знали, як ще можна підтримувати подобу праці. Не знали, чи спонукати їм своїх техніків і вчених до нових винаходів, а чи, може, краще самим зруйнувати свої підприємства. Вони з жахом дивились, як до них припливає багатство, і дивне почуття провини спонукало їх відштовхувати ті блага від себе. Вони перелякано боролися з технікою, що переросла їх, і з людьми, кількість і плодючість яких зростали. Був час, коли підприємці спершу самотійно, а потім із допомогою держави організували величезну і всеосяжну систему розподілу грошей і товарів. Підприємці добровільно віддавали ті блага. Ці підприємці підтримували й державу, але потай. Здавалося, ніби вони прагнули зійти зі шляху, щоб не ухвалювати жодних рішень, і просто відкупитися. А потім зжилися зі своєю роллю. Коли гроші й товари почали відпливати з їхніх резервуарів, вони відчували, хто вони і що мають. Незначне число підприємців, нездатних далі нести тягар відповідальності, віддали підприємства в руки держави. Проте більшість схопилася за механізми розподілу,

що діяли вже автоматично. За один чи два заходи вони зробили свої могутні підприємства майже безлюдними. Вони прагнули регулювати імміграцію і самостійно визначати розподіл благ. Оскільки держава й політична влада існували лише завдяки їм, вони прагнули мати владу й над урядом. Коли під час голоду почалася міграція людей, власники машин нагромаджували гроші й товари. Уряди виступили наперед. Вони прагнули заспокоїти загрозливі неспокійні маси. Саме цієї миті й чекали підприємці. Вони відмовилися від давньої системи роздачі милостині. В усіх державах політичні можновладці прагнули наблизитися до господарів промисловості. Але ті прогнали уряд зі своїх підприємств, наче голодного лиса. З'ясувалося, що заможні та утримувані їхнім коштом стоять одні навпроти одних, стримуватися далі було годі. Перший удар, якого віддавна чекали, завдали в Бельгії, в Брюсселі. В парламенті один запрошений туди представник промисловців цинічно заявив, що відмовляється вести перемови й визнавати так звані державні інституції. Нехай цей парламент обраний так званим народом, а він сам знає тільки господарів підприємств, а ще робітників та утриманців. А міністрам слід заборонити просторікувати про суспільний добробут, бо це речі, в яких міністри нічого не тямлять.

Наступного дня міністрів тієї країни усунули від влади. Армія давно вже була в руках великих техніко-індустріальних груп. Вона складалася, як і всюди в Європі, з молодиків, які походили з фабрик і майстерень, де вони навчилися виготовляти і обслуговувати свою зброю. Вони шанували лише чоловіків та жінок, які працювали на підприємствах, і не розуміли, що роблять так звані політики. Люд у містах не повставав, бо його швидко заспокоювали. Містяни були внутрішньо пов'язані тільки з машинами, вимагали собі хліба розкошів і вільного шляху для могутності машин. Технічні та промислові центри почали досліджувати діяльність міністерств. Потім міністерські споруди використали для інших цілей. Органи соціального забезпечення приєднали до осередків нагляду за робітниками і центрів розподілу вели-

ких промислових груп. Відносини з іншими державами в англосаксонській імперії ще раніше стали звичайною справою великих промислових груп.

Цей процес, що майже безгучно відбувся в Бельгії, справив величезний вплив на сусідні держави. Не минуло й десятиріччя, як політичні уряди, що давно вже стали обтяжливими і декоративними рудиментами, поступилися — доброхіть або недоброхіть, почасти під тиском Англії — індустріальним групам. Так звані парламенти і незначущі органи самоврядування зникли разом із ними. У великих людських резервуарах, державомістах і містокраях, сформувалися сенати, де головні місця посідали люди апаратів.

Містокраї простиралися вільно. Проте кожен із них непомітно оточив себе системою оборонних споруд. Периферію неозорих просторів гір низин річок озер боліт, вкриту, мов цукровою глазур'ю, пласкими будівлями, підприємствами, що тяглися на цілі кілометри, щільно чи розлого забудованими людськими поселеннями, всюди непомітно оточили рядом дерев'яних щогл. Вони стояли на землі без зв'язку між собою і скидалися на дуже великі тополі з обрубаним гіллям. Видавалися дороговказами, мали на собі таблички з назвами вулиць, маскувалися під телеграфні стовпи. В середині щогли були порожнисті, а за нутрощі їм правили пучки метрових з'єднаних між собою гнучких дротів. Щогли стояли на гранітних плитах, із яких визирав кінець кабелю. Дроти мали різну форму. Пучок дротів, якщо в місті натискали на вмикач, міг швидко піднятися вгору на верхівку щогли. Він, мов живий бант, міг стояти непорушно вгорі, а коли вже стояв, то випускав із себе вихор убивчого проміння.

Містоземлекраї збудували, хоча про це мало хто знав, оборонні споруди й захисні пояси ще до Уральської війни.

Коли влада окремих держав у Європейсько-Американському союзі народів припинила існувати, а в Південній Америці, колишній Греції, Капській провінції і